

Konferanslar :

HAMMER - PURGSTALL *

Prof. Dr. FRANZ SAUER

Türkçeye Çeviren : SEZER DURU

Sayın Başkan, sayın dinleyiciler,

Türk Tarih Kurumu Başkanının açış sözlerine ve böyle seçkin bir dinleyici gurubu önünde bana konuşma olanağı verdikleri için kendilerine teşekkür ederim.

Bugün Türkiye ve Avusturya arasında iyi, dostane kültürel, ve ekonomik ilişkiler varsa, bu önemli Türk ve Avusturya'lı kişilerin, 15. ve 18. yüzyıllardaki savaşlardan sonra iki ülkenin birbirini tanıyıp, daha çok anlayış göstermelerini söze ve yazıya dökmeleri ile mümkün olmuştur.

Avusturya'da bu hizmeti yapanlar, diğerleri yanında diplomat Kont Prokesch-Osten (1795-1876) ve herkesten çok da Joseph von Hammer (1774-1856) olmuştur. Hammer, Kont Purgstall ailesinin varisi olarak 1836 dan itibaren Hammer-Purgstall adını almıştır.

Hammer - Purgstall Viyana'daki Şark Akademisinde gördüğü geniş öğrenimden sonra yazdığı ilmi ve edebî eserlerde, ki bunlar yüz cildi aşmaktadır, İslâm ülkelerinin, özellikle Türklerin, Arapların ve İranlıların büyük tarihî başarılarını anlatmış ve bu ülke edebiyatlarını ilk kez Almancaya çevirmiş, benzer yazılar ve kendi şiirleriyle şarka övgüler yazmıştır. Hammer'in Hafız Divanını ilk defa Almancaya çevirmesiyle Goethe şark edebiyatından ilham almış ve "West-Östlicher Diwan" (Batı-Doğu Divanı) ı yazmıştır. Friedrich Rückert Hammer-Purgstall'dan Farsça öğrenmiş, Platen, Freiligrath ve Schlegel kardeşler Hammer-Purgstall'dan eserleri için en verimli ilhamları almışlardır.

Her iki Avusturya'lı da, yani Anton Prokesch ve Joseph von Hammer, Graz'da doğmuşlardır. İkisi de İstanbul'da diplomatik görevde bulunmuş, ikisi de sayısız edebî eser bırakmış ve ikisi de

* Bu Konferans 16.II.1971 de Türk Tarih Kurumunda verilmiştir.

oldukça yaşlı olarak Viyana'da ölmüşlerdir. Buna rağmen ikisinin karakter özellikleri çok değişiktir, fakat ikisi de büyük Türk dostu olarak kalmış ve Şark'ı iyi tanımışlardır.

Joseph von Hammer 9 Haziran 1774 te büyük bir memurun oğlu olarak Graz'da doğmuş, 1789-1799 arası Viyana Şark Akademisinde büyük başarı ile şark dilleri okumuştur. Şark dilleri Akademisi bu tip okulların ilki olarak imparatoriçe Maria Theresia tarafından 1754 te şarka gönderilecek genç Avusturya'lı diplomatları yetiştirmek üzere kurulmuştu. I. Avusturya Cumhuriyeti sırasında bu okul Avusturya Konsular Akademisi adı altında devam ettirilmiş, II. Dünya Savaşından sonra Avusturya Diplomatlar Akademisi olarak yeniden kurulmuştur ve geleceğin diplomatlarını yetiştirdiği gibi bu okula Türkler, İranlılar ve Araplar da gidebilmektedirler.

Joseph von Hammer 1799 da İstanbul'daki Avusturya Elçiliğine tercüman olarak yollanmıştır. Hammer-Purgstall orada dil bilgisini değerlendirme olanağı bulmuş ve birçok Türkçe, Farsça ve Arapça el yazması toplamış, böylece büyük şark el yazmaları ve baskıları koleksiyonunu meydana getirmiştir ki, bunlar ilerdeki ilmî çalışmalarına temel teşkil etmiştir.

İngiliz Lord Smith ile Mısır'a yaptığı bir seyahatte değerli Arapça el yazmaları toplamıştır, bu arada Binbirgece masallarını da ele geçirmiş ve bunları ilk olarak Almancaya çevirmiştir. İngiltere'de bir süre kalıp, Londra ve Oxford kütüphanelerinde çalıştıktan ve bir iki çevirisini yayınladıktan sonra, 1802 de tekrar Viyana'ya dönmüş ve elçilik sekreteri olarak tekrar Osmanlı İmparatorluğu başkentine yollanmış ve orada dört yıl daha kalmıştır.

Bu dört yılı ve bunun ardından Jassy'de (şimdiki Romanya) başkonsolos olarak geçirdiği zamanı Hammer, daha o zamandan yazmayı düşündüğü "Osmanlı İmparatorluğu Tarihi" için değerli kaynak toplamaya ayırmıştır. Rus saldırısından sonra Hammer Jassy'den Viyana'ya geri çağırılmış ve bir daha oraya geri gönderilmemiştir.

1811 den sonra Hammer saray tercümanı ve maslahatgüzar olmuş, ama kendisine fazla iş verilmemiştir.

Bu arada 1817 de İstanbul'da elçilik görevi boşalmış ve Hammer Prens Metternich ile yaptığı bir görüşme sırasında bu göreve talip olduğunu, İstanbul'da daha önce diplomatik görevde bulunduğu için tecrübeli olduğunu söylemiştir. Bunua üzerine Prens Metternich:

“Sizin gibi Osmanlı İmparatorluğunu çok iyi tanıyan biri ancak tehlikeli bir elçi olur” demiştir (Anılar Sayfa 236). Böylece Hammer’in teklifi reddedilmiştir. Hammer’in diplomatik bir görev alabilme çabaları boşuna olmuş ve o da kendini ilmi araştırmalara vermiş, Kont Purgstall ailesiyle yakın dostluk kurmuş, kontun ölümünden sonra kontes onu 1836 da Doğu Steiermark’taki Hainfeld şatosunun ve Purgstall ailesinin armasının mirasçısı tayin etmiş, ayrıca ona isimlerini taşıma hakkını da bırakmıştır. 1836 dan itibaren Hammer, Hammer-Purgstall adını almıştır. 1816 da bir bankerin kızı olan Karoline von Hanihstein’la evlenmiş, karısı ona 5 çocuk dünyaya getirdikten sonra 1844 te ölmüştür.

Hammer bütün gücüyle uzun yıllar Viyana’da Bilimler Akademisini kurmaya uğraşmış, 1838 de imparatorudan bu iş için boşuna izin istemiştir. Nihayet 1847 de imparatorluğun izni çıkmıştır. Kuruluş toplantısında arşidük Johann başkanlık yapmış ve 27 Mayıs 1847 de Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall (bu arada kendisine asalet ünvanı verilmişti) 23 oyun 16 sını atarak Akademinin reilliğine seçilmiştir.

Devlet sansürü ile karşılaşılın zorluklar ve malzeme bulma güçlükleri büyüktü. Metternich’in düşmesinden sonra Akademi üyeleri arasında bölünmeler meydana geldiğinden, Hammer-Purgstall herkesi şaşkırtan bir karar almış ve başkanlıktan ayrılarak Hainfeld şatosuna çekilmiş ve orada kendini tamamen ilmi çalışmaya vermiş ve anılarını yazmıştır, bunlar “Hayatından Anılar” (Erinnerungen aus meinem Leben) adı altında 1940 ta Viyana Bilimler Akademisi yayınevinde basılmıştır.

23 Kasım 1856 da Hammer-Purgstall Viyana’da ölmüş ve Weidling mezarlığında, kendisi için daha önce yaptırmış olduğu şark tipi mezarda 26 Kasım günü toprağa verilmiştir. Şark tipi mezar taşına şu yazıyı Arapça ve Arap harfleri ile yazdırmıştır:

Merhum, günahsız, herkesi bağışlayan, herkesi
affeden yüce Tanrı’nın merhametine sığındı.

Üç dilin tercümanı

Yusuf Hammer

Ruhu şad ola!

Eski şark, Fırat ve Dicle, Nil ve Kuzeyde Anadolu arasında kalan ülkeleri Avrupa, insan kültürlerinin beşiği ve üç büyük dinin doğduğu

yer olarak eski ve orta çağdan beri tanıyor ve bu ülkeler tüccar, âlim ve hacıların amaç edindikleri yerler oluyordu. 14. yüzyılda, 1311 de Viyana konsilinde Avrupa'nın ileri gelen üniversitelerinde, yani Paris, Oxford, Bologna, Roma üniversitelerinde Tevrat dili ve şark dilleri kürsüleri kurulmasına karar verilmişti. Haçlı seferleri de şark bilimi ve kültürünün Avrupa'da yayılmasını desteklemişti. Sultan II. Mehmet 1453 te İstanbul'u fethedip Osmanlı İmparatorluğunu Orta Avrupa'ya kadar genişletince, Avrupa'nın şark tasavvuru tamamen değişti, büyük Osmanlı İmparatorluğu artık Avrupa'da idi. Karlofça ve Belgrad'da 1739 da yapılan sulh antlaşmalarından sonra Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu arasında kısmen barış içinde bir devre geçti.

Bu barış ve kültür devresinde İmparatoriçe Maria Theresia 1754 de Viyana'da Şark Akademisini açtı, ki bu Avrupa'da bu çeşit akademilerin ilki idi. Bu akademide yalnız yaşayan şark dilleri, en çok Türkçe, Arapça ve Farsça öğretiliyor, şark devletlerinin kültür ve tarihleri üzerine dersler veriliyor ve şarka gidecek genç Avusturya'lı diplomatlar yetiştiriliyordu.

Hammer-Purgstall bunların dışında Avusturya'da Orientalistik'in ayrı, başlı başına bir disiplin olmasını gerçekleştirmiş ve yayınladığı birçok kitapla şark etüdüleri için genel bir ilgi yaratmıştır.

Hammer-Purgstall'ın yayınladığı birçok eser içinde en önemlileri şunlardır:

“Osmanlı İmparatorluğu Tarihi”, 10 cilt, 1827-1833;

“Osmanlı Devletinin Anayasası ve İdare Hukuku”, 2 cilt;

“Konstantinopolis ve Boğaziçi”, 2 cilt, 1822;

“Baki Divanı”, Divanın ilk kez Almancaya çevirisi;

“Arap Edebiyatı Tarihi, 7200 Arap şairinin hayatı”;

“Binbir Gece Masallarının şimdiye kadar yapılmamış çevirileri”;

1823/24.

Kont Wenzelau-Rzewusky (1765-1832) nin malî yardımıyla 1809-1890 yılları arası “Fundgruben des Orients, bearbeitet durch eine Gesellschaft von Liebhabern” adlı dergiyi 6 cilt olarak çıkarmıştır. Bu derginin başlığında şu Kuran âyeti konulmuştu: “Söyle: Doğu Tanrı'nındır, Batı Tanrı'nındır, Tanrı kimi isterse onu doğru yola sevkeder”. Bu dergi yalnız doğu ile ilgili yazılar basıyordu.

Hammer'in çevirilerine, fazla serbest oldukları için, bazı eleştirilenler haklı olarak çatmışlardır, buna rağmen onun adı gene de doğu bilimi araştırmalarına sıkı sıkıya bağlıdır. "Yalnız kendi ülkesi Avusturya'da değil, aynı zamanda bütün Avrupa'da" (F. Babinger).

Hammer, yaptığı ilmî çalışmalarla şark için yeni bir görüş getirmiş ve şarkın üç büyük kültürünü, yani Türk, Arap ve İran kültürünü tanıtmıştır.

Hammer-Purgstall'ın çalışmalarının ağırlık noktasını Osmanlı İmparatorluğu teşkil ediyordu; altı yıl geçirmişti İstanbul'da, önce 1799-1800 arasını, sonra da 1802-1906 yıllarını. O, İslâm dünyasının ilerki kaderinin Türk düşüncesi tarafından belirlendiğini söyleyen belki de ilk, ama mutlaka az kişiden biriydi ve bu yüzden de klasik Arap tarihi yanında bu imparatorluğun yüzyıllar süren tarihini araştırma alanı olarak seçti (F. Babinger).

Arabistik ve İranistik alanındaki çalışmaları da büyüktür, fakat bunların etraflı anlatılmaları bu konuşmanın sınırlarını aşmaktadır.

